

Hanna Makurat

Autor kaszëbskòjãzëcznégò tekstu

Studia Germanica Gedanensia 22, 199-204

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hanna Makurat
Uniwersytet Gdański

Aùtor kaszëbskòjãzëcznégò tekstu

A ùTOR jãzëkòwégò przekazu to òsoba, jakò je ùsòdzcã zbiëru zdaniów, chtërne sã bënowò ùpòrządkòwónã kòmùnিকacjowã całosã¹. Westrzód jãzëkòwëch przekazów nót je wëdzëlëc pisóné i gòdóné przekazë. Wedle Paula Ricoeura rozjinaczenié midzë àutorã gòdónégò tekstu a àutorã pisónégò tekstu je taczé, że àutor gòdónégò przekazu je òkreslony òd zòczãtkù przez jeleznosc dwùgòdzczi, czerëje swój tekst do kònkretny òsobë, zato àutor pisónégò tekstu adresëje kòmùnিকat do nieznónégò czëtińca, je wòlny òd ògrãnczeniów jeleznoscë, pisze dlò nieskùńczony wielënë przëjimarzów².

Pòchwòt àutora pisónégò tekstu nót bë bëło równak rozezdrzewac barzi wjimno. Trzeba wëapartnic przënòmni dwie mòzlwòtë rozmieniò kategòrii àutora pisónégò tekstu. Zanòlëžno òd spòsobù, w jaczi àutor przekazëje pisóny kòmùnিকat, je mòżno zrobic rozjinaczenié na àutora w wãszczim i szeroczim znaczeniu. Àutor pisónégò tekstu ùjimóny w wãszczim znaczeniu to wësélócz ùpòrządkòwónégò zbiëru zdaniów, bãdãcégò kòmùnিকacyjnã całosã, chtëren òstòł òpùblikòwóny, tj. ùprzëstãpniony czëtińcowi pùblicznoscë. Tak rozmióny àutor je wësélaczã m.jin. òpùblikòwónëch artistnëch, pùblicësticznëch, nòukòwëch kòmùnিকatów, jaczé przënòlegajã do rozmajitëch gatënkòwëch fòrmów. Zato àutor pisónégò tekstu ùjimóny w szeroczim znaczeniu òznòczò nié leno ùsòdzcã òpùblikòwónégò tekstu, ale ùsòdzcã jaczégò le zapisónégò zbiëru zdaniów, chtëren je spójnym kòmùnিকatã. Àutorã w taczim rozmienim mòże bëc np. ùczëń, jaczi twòrzi nadczidkã w zesziwkù, abò àutor prywatnégò lëstu.

W hewòtnym artiklu àutora kaszëbskòjãzëcznégò pisónégò tekstu ùjimò sã jakno àutora w wãszczim znaczeniu. Szeroczé ùjimniãcé àutora bëlobë w przëtròfkù ny robòtë za òbjimné, a spòdlé òpisënkù stałobë sã drãdzé do werifikacji.

Z pòzdrzãtkù pòeticzi tekstu i tekstologii àutor pisónégò przekazu mòże bëc òpisywóny wedle trzech kategòriów: jakno subiekt twòrczych aktiwnosców („jò”

¹ E. Łuczynski, J. Maćkiewicz, *Językoznawstwo ogólne. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2002, s. 89.

² P. Ricoeur, *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, wybrała i poprzedziła K. Rosner, przełożyła P. Graff i K. Rosner, Warszawa 1989, s. 104–105.

twórcę), jakno subiekt niezrészony przez jãzëk (tekstowé „jô”) i jakno „jô” twórcë juwerné z realnym subiektã, chtëren pisze tekst. W hewòtny robòce analize poddòny òstónie leno àutor rozmiòny jakno transcendentny w ùprocëmniem do tekstu empiriczny subiekt – „jô” twórcë (òpùscywò sã zato w nym hewò ùjimniãcu taczë kategòrie, jak subiektowé „jô” i tekstowé „jô”)³.

Problem àutora tekstu pisónégò w kaszëbsczim jãzëkù parlãczy sã òkróm tegò scësno z problemã aktualny jeleznosçë sztandarizowónégò kaszëbsczégò jãzëka. Kaszëbizna je teròczasno w czãdze sztòltowaniò – *in statu nascendi*, przez to àutor pisónégò tekstu w tym jãzëkù kòzďã razã w aktach pisaniò ùsòdzò nie leno òkreslony kòmùnikat, wëpòwiesc (*parole*), ale téz wnòszò wkłòd w fòrmòwanié jãzëkówégò systemu (*langue*). Subiekt, wkłòdajãcë ùtwòrczã starã w robòce nad tekstã, mò ùtwòrczi cësk na jãzëk. Zachòdò tuwò kòlowò relacjò hermeneùticznò: àutor mò cësk równoczasno na kònkretną wëpòwiesc i na jãzëkòwi system; razã tekst sztòltowóny je pòprzez jãzëk, jak téz jãzëkòwi system fòrmuje sã pòstrzédno przez tekst.

Kaszëbsczy jãzëk teròczasno nie je ùsztabilizowónym nòrzãdłã, nie je kòmpletnym systemã, chtërnym subiekt bë mógł sã pòsługiwac z ùtwòrczã swòbòdã. Kaszëbskò-jãzëczny àutor, dajãcë bòczënk na niedostònczi systemu, je swiãdny, że dokònującë aktu pisaniò, mùsi odwòliwac sã do jãzëkòznajemny wiédzë i pòdjimac lingwistną refleksjã. Hans-Georg Gadamer pisze, że *lingwistnò energia to jedna z fòrmów, w jaczich pòcwierdzywò sã spòntanicznosc subiektu*⁴. Dzysdnia w przëtròfkù tekstów pisónëch w kaszëbsczim jãzëkù subiekt pòsługiwò sã jãzëkòwim kòdã mało swòbòdno, co wëchòdò z faktu, że system lëteracczi kaszëbiznë wcyg mò niesztabilną fòrmã.

Aktualno spòdzéwóné je, że àutor kaszëbskòjãzëcznégò kòmùnikatu pisónégò pòdjimnie metarefleksjã, pòlégajãcã prawie na ùswiãdniem sobie faktu, że pòsługiwò sã òn jãzëkã (wëmògajãcym normalizacji). Takò metarefleksja nie je mùszëbnò w przëtròfkù pòsługiwaniò sã ùszandarizowónyma ju nòtërnyma jãzëkama⁵, np. pòlszczim jãzëkã. Czim barzi jãzëk je znormalizowóny, tim mniészò je brëkòwnosc metarefleksji; jak pisze Gadamer, *zëwò mòwa nie je swiãdnò swòji sztrukturë, gramatyczi, syntaksë itd. – tak tej wszëtczégò tegò, co je témã lingwistyczi. [...] Czim barzi jãzëk je zëwim procesã, tim mni je sã gò swiãdnym*⁶. Teròczasno pisónò kaszëbizna nie je czësto ùniwersalnò (w zasygu òrtografii, fònetyczi, fleksji, słowòbudowiznë, leksyczi czë syntaksë), tak tej w wiòldzim stãpniu je òna zanòlëznò òd jãzëkòùtwòrczi robòtë i wkłãdu piszącégò subiektu.

³ Przër.: A. Okopieñ-Sławińska, *Semantyka „ja” literackiego („Ja” tekstowe wobec „ja” twórcy)*, [w:] tejez, *Semantyka wypowiedzi poetyckiej*, Kraków 2001, s. 117-135.

⁴ H. Gadamer, *Człowiek i język*, [w:] tegoz, *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*, wybrał, opracował i wstëpem opatrzył K. Michalski, przełożyli M. Łukasiewicz, K. Michalski, Warszawa 1979, s. 49.

⁵ Ùszandarizowóné (znormalizowóné) jãzëczy – rzeczeniò to òdnòszò sã w hewòtnym artiklu do wszelejaczich nòtërnëch jãzëków, w jaczich dokònoné òstałë kòdifikacyjnë procesë na rozmajitëch rówiznach jãzëkòwi sztandarizacji; àutorowie piszãcy w taczich jãzëkach majã równoznaczeniowé regle tikajãcë sã òrtografii, fleksji, fònetyczi, słowòbudowiznë, leksyczi, syntaksë.

⁶ H. Gadamer, *op. cit.*, s. 52.

Aùtor twòrzący tekst w znormalizowónym lëteracczim jãzëkù nie mùszi miec jaczés òglowi kòmpetencji tikający sã kòdu, ale leno spòsobnosc ùsadeniò tekstu w cali jegò kònkretnoscé⁷, zato aùtor kaszëbskòjãzëcznégò tekstu (jakno tekstu pisónégò w jãzëkù nié czësto ùsztandarizowónym) kòstituuje sã jakno *dispònent kòdu*⁸. Przez to w tekstach aktualno pisónëch w kaszëbsczim jãzëkù metajãzëkòwò funkcjò, jakò przejòwiò sã w relacji subiektu do jãzëkòwégò kòdu, mò przédny mòl.

Aùtor piszący w kaszëbsczim jãzëkù dërzëniowò mò ùtwòrczé ùprocëmnienie do jãzëka. Nie òznòczò to równak, że kaszëbskòjãzëczny aùtor pòslugiowò sã blòs jãzëkòwim materiałã i rozezdrziwò ten materiał leno jakno jãzëk. Taczé wëòbrazenie aùtora piszącégò pò kaszëbskù bëlobë wiòldzim ùproscenim, bò w dërzëniu aùtor ten téz przëkròczò grańce czësto lingwisticzné. Równak z pòzdratkù lingwistë jawerno robi òn nad jãzëkã, czedë twòrzi kònkretny gwòsny tekst⁹. W przëtròfkù pisaniò w kaszëbsczim jãzëkù nie je tak, jak w przëtròfkù pisaniò w znormalizowónëch jãzëkach, że aùtor traktëje jinstrumentalno tekstowi materiał, jaczim je jãzëk, pòdpòrzãdkòwùjącë gò jinym cëlóm (np. artisticznym, pragmaticznym, jinformacyjnym). W jeleznoscë ùsòdzaniò tekstu w kaszëbsczim jãzëkù cël zanòlégający na swiãdnym kònstrowaniu systemù zdòwò sã wëchadac na pierszi plan i je to jeden z aspektów fenòmenalnoscë aùtora piszącégò kaszëbskòjãzëczny tekst.

Fenòmen aùtorstwa tekstu pisónégò w kaszëbsczim jãzëkù nót bë bëło równak òpisëwac szerzi, hewòtno w dwùch ùjimniãcach: egzogenicznym i endogenicznym. W egzogenicznym ùjimniãcym aùtorstwò kaszëbskòjãzëcznégò kòmùnিকatu rozezdrzewóné je bùten samégò tekstu, dòwò sã bòczënk na psychòlogiczné, swiãdnoscowé, kùlturowé i spòlëznowé zastrzedzi. W endogenicznym ùjimniãcym aùtor òkreslóny je w scëсны parlãce z òrganizacją tekstu, nade wszëtkò z jãzëkòwą kònstrowacją kòmùnিকatu.

Egzogeniczne zastrzedzi nót je wëprowadzac z fùndamentu swiãdnoscowégò i juwernotowégò subiektu piszącëgo. Bò wej wëbiér kaszëbiznë jakno nòrzãdła kòmùnিকacji nie je jinstinktowny ani przëtròfkòwi. Juwernota piszącégò „jò” mòcno je zakòrzeniałò w jãzëkù, równoczasno jãzëkòwò swiãda kaszëbsczégò aùtora je dërzëniowim kòmpònentã jegò subiektowi swiãdë.

Jãzëkòwò swiãda aùtora kaszëbskòjãzëcznégò tekstu ùstanowionò je na czile rówiznach jãzëkòwi refleksji. Pòlégò òna nié leno na wiédzë tikający sã kaszëbiznë, ji leksyczi i gramaticznëch sztrukturów; jãzëkòwò swiãda piszącégò subiektu parlãczy sã téz z namësłã nad felã i jãzëkòwą pòprawnosçã; kòstituuje sã òna w òpiarcym ò znajemnotã teròczasny jãzëkòwi jeleznoscë kaszëbiznë, zdeterminowóny taczima rësznikama, jak: fakt stójnégò kòntaktu z pòlsczim jãzëkã, nisczi prestiz

⁷ K. Bartoszyński, *Podmiot literacki – konstrukcje i dekonstrukcje*, [w:] *Ja, autor. Sytuacja podmiotu w polskiej literaturze współczesnej*, red. D. Śniezko, Warszawa 1996.

⁸ *Ibid.*, s. 27.

⁹ Przër.: M. Bachtin, *Estetyka twòrczòsci słownej*, przëlòżyła D. Ulicka, opracowanie przëkladu i wstëp E. Czaplëjewicz, Warszawa 1986, s. 257.

kaszëbszczégò jãzëka wëchòdajãcy z dominacji pòlaszëznë, mòli stãpién znajemnotë i rozkòscérzeniò lëteracczi kaszëbiznë.

Aùtor kaszëbskòjãzëcznégò tekstu wiedno je bilingwalnã (abò mùltilingwalnã) òsobã, chtërna nimò spròwny znajemnotë pisónégò jãzëka nôrodowégò, jakno nôrzãdło kòmùnিকacji wëbiérò regionalny jãzëk.

Kaszëbsczi jãzëk i pismienizna, chtërna je ùròbiònò w nym jãzyku, mają dlò aùtora kaszëbskòjãzëcznégò tekstu kùlturowã wòrtnotã. Sã aksjologiczno walentné i jakno taczë kònstituujã sã w aktach słowny kreacji. Taczi wëbiér wòrtnotów przez aùtora wëstòwiò gò na wëtksiãcë ùpròwianiò „kùnsztu dlò kùnsztu”, a tim samym nierechòwaniò sã z pòtencjalnym czëtińcã. Aùtora òbwińiò sã ò swiãdné ògrãnczanié przëjimarzów tekstu pòprzez pisanié w jãzëkù mało znónym, co je równoznacznë ze stwòrzanim jãzëkówi bariérë. Równak jidacë dali nym cygã rozmòwaniò, nót je ùznac, że pisóné ùtwòrstwò w jaczim le jãzëkù je stwòrzanim jãzëkówi bariérë w ùprocëmniem do wszëtczich òsobów, chtërne negò jãzëka nie znają. W przëwòlónym wëtksiãcym widzec je pòstulat jednégò ùniwersalnégò jãzëka, rozmiónégò dlò kòzdégò pòtencjalnégò czëtińca. Tak tej pretensjów do kaszëbskòjãzëcznégò aùtora, wëpòwiòdónëch pòstrzédno przez hasło „kùnszt dlò kùnsztu”, nie je mòżno brac pòwòżno, bò bagatelizëje sã wnenczas kùlturowé i jãzëkówé wòrtnotë òsobnëch etnosów (nòrodnëch czë regionalnëch).

Fenómén aùtorstwa kaszëbskòjãzëcznégò tekstu ùkòzywò sã nié leno w przedstãwionëch wëzi bùtentekstowëch zastrzegach, ale dokònywò sã nade wszëtkò na równiznie òrganizacji wëpòwiescë, z chtërniã nierozdzielno parlãczy sã cësk na jãzëkówi system. Na problem jinterferencji midzë tekstã a jãzëkã dôwòł bòczënk ju Roland Barthes, chtëren pisòł ò teksce robiãcym nad jãzëkã¹⁰.

W kaszëbiznie jãzëkówé elementë nie sã pasywnã materiã, sztòltowonã wedle òkreslonégò systemu równoznacznëch reglów. Jãzëkówé kòmpònentë w kaszëbskòjãzëcznym teksce (i to nié leno w artysticznym teksce) sã aktywnym materiã, pòdajnym na ùtwòrczë cësczi, przëchòdajãcym grãnce znaczeniò, pòszerzajãcym hòrizontë jãzëkówégò systemu. Aùtor tekstu – niezànòlëżno òd gatënkù i sztëlu wëpòwiescë – ùstanòwiò sã jakno *homo creator*, subiekt spòsobny do twòrzeniò jãzëka, jegò sztrukturów, słówów, sztëlisticzi.

W przëtròfkù aktów pisaniò dokònëjãcëch sã w òbrëmienim ùsztandarizowónëch jãzëkówëch systemów aktywnosc piszãcégò subiektu je colemało pòwtòrznò w ùprocëmniem do jãzëka, a razã jãzëkówò swiãda je leno *pasywnym pierwińcã twòrzeniò, materiã pòkonywónym przez aùtora jimmanentno*¹¹. W przëtròfkù kaszëbskòjãzëcznégò tekstu kreatiwnò fùncjò aùtora w òdniesienim do gwòsnégò tekstu i kreatiwnò fùncjò jãzëka tekstu wëchòdajã na przëdny plan. Przejawieniama

¹⁰ R. Barthes, *Teoria tekstu*, [w:] *Wspòlczesna teoria badań literackich za granicã*, t. IV, cz. 2, pod red. H. Markiewicz, Kraków 1992, s. 196.

¹¹ Cyt. za: M. Bachtin, *Estetyka twòrczości słownej*, przeł. D. Ulicka, opracowanie przekładu i wstëp E. Czaplejewicz, Warszawa 1986, s. 260.

jãzëkòwi kreatiwnoscë sã wszelejaczé lingwistné i jãzëkòùtwórczé staré dokònywóné w tekstach.

Ùtwórczé pòdéndzenie jãzëkòwé piszącégò subiektu przejòwiò sã midzë jinyma na rówiznie sztélitici. Sztòłtowanie sã ùrządowégò, nôùkòwégò, pùblicysticznégò sztélù dokònywò sã teròczasno w kaszëbiznie jakno zëwi proces, angażëjacy àutorów przekazów. W òbrëmienim tekstów przënòlégajacéch do rozmajitéch sztéliticznéch òtmianów àutor jãzëkòwégò przekazu dobiérò pasowné syntaksowé kòstrukcje, ùstanòwiającé syntaksowé regle, przënòlëzné dlò gwësnégò fùnkcjonalnégò sztélù. Zadanim àutora je téz kreòwanie cëzy kaszëbsczémù jãzëkòwi szpecjalisticzny terminologii i nowëch pòchwòtów. Sprawie ùstanawianiò pòchwòtów dóm niži përzna wicy bòczënkù.

Rozezdrewajacë problem ùròbianiò nieistniejącéch w jãzëkù pòchwòtów i òznòczajacéch je słówów, àutor tekstu abò mòze ùsadzac nowé słowa na užëtk tekstu, abò mòze pòsługiwac sã òpisowima fòrmama. Ùròbianié pòchwòtów we wszëtcich jãzëkach dokònywò sã w bezkùncowòsc – jak zmerkòł Wilhelm von Humboldt. W nizódnym sztòce dérowaniò jaczégò le jãzëka ni mòze bëc òn ùznòwóny za zamkli system, ale wiedno je òn pòkrocznym systemã¹². W kaszëbiznie wielëna przedmiotów i pòchwòtów, chtërne nót je nazwac słowama, je równak wiele wikszò, jak w ùsztandarizowónëch jãzëkach. Hewòtno stãpién wëstãpiwaniò w kaszëbskòjãzëcznym teksce nowëch słówów (ùsadzònëch przez àutora gwësnégò tekstu) je wilerazowò tak wësoczi, że napisóny przez àutora tekst stówò sã nierozmióny dlò jinégò brëkòwnika kaszëbiznë, òsoblëwò dlò brëkòwnika pòsługiwajacégò sã blòs jakã le kaszëbską gwarã.

Humboldt pisòł, że cobë òbtaksowac szstrukturã gwësnégò jãzëka z pòzdrzatkù na wëstãpiwajacã w nim słowiznã, nót je przëròwnac leksykã negò jãzëka z dostónkã mòzłëwëch pòchwòtów, tj. dokònac kònfrontacji tegò, co je òznaczone, z nym, co nót bë bëłò òznaczc¹³. Mëszlã, że próbã òbtaksowaniò leksykalnégò dostónkù gwësnégò jãzëka mòze bëc téz eksperiment zanòlégajacy na dokònanim translacji na badérowóny jãzëk z rozmajitéch lëteraccich jãzëków ùstabilizowónëch. Dolmaczenie tekstu z jaczégò le jãzëka na kaszëbsczy jãzëk zmùsiwò àutora przëlòzënkù nié leno do szukaniò i ùstanòwianiò przënòlëznëch nowëch słówów, ale téz adekwatny sztélitici i jãzëkòwëch kòstrukcjów, czësto cëzëch teròczasny kaszëbiznie. Jezlë àutor przëlòzënkù na kaszëbsczy jãzëk bë nie kòstituòwòł sztélù, bë nie kreòwòł leksyczi i jãzëkòwch szstrukturów, w przëtròfkù translacji wiele przekazów òddanié cwëkù tekstu òriginału bë sã stało wërazno nié do wëkònaniò.

Pròwdã je, że przekłòd nigdë czësto nie òddòwò znaczënkù òriginału i nie je tak rozmióny jak òriginòł; przë dolmaczënkù z jednégo jãzëka na jiny colemało je tak, że słówò jednégo jãzëka nie je dokładną równoznaczenã słowa w jinym jãzëku. Chòdzy

¹² W. Humboldt, *O myśli i mowie. Wybór pism z teorii poznania, filozofii dziejów i filozofii języka*, wybrała, przełożyła i poprzedziła wstępem E.M. Kowalska, Warszawa 2002, s. 474.

¹³ *Ibid.*, s. 477.

równak ò to, że wielné pòchwõtë, chtërne pòwszédno fùnkcionëją w nòtërnëch jãzëkach znormalizowónëch, w kaszëbiznie ni mają swòjich równoznaczënow. Jak pisze Humboldt, *bò wej jidze ò wëkrëcé mëslowi substancji, chtërnã trzeba òznaczcë*¹⁴. W przëtròfkù przekładów na kaszëbsczi jãzëk wioterazowò razã z nowim słowã bë sã pòjówiòł nowi pòchwõt (ògłowò ùziwóny w ùsztandarizowónëch jãzëkach), chtërnégò donąd w kaszëbiznie nie bëło i nie jistniałë téż jegò synonymë. Tak tej eksperiment zanòlëgający na dokònanim translacji rozmajitojãzëcznëch tekstów na kaszëbsczi jãzëk bë wëkòzòł wielëną jãzëkòùtwòrczich pòwinnosców dolmaczëré, analogicznëch do zadaniów wëkònywónëch przez àtora kaszëbskòjãzëcznégò tekstu.

Pòdrechòwùjącë, àtor kaszëbskòjãzëcznégò tekstu je òsobã, jakò z załòżeniò przëjimò ùtwòrczé ùprocëmniënié do jãzëka. Je to brëkòwnik co nòmni dwùch jãzëków, chtëren pòdjimò lingwistną metarefleksjã i chce swiãdno, bòczącë na swòjã juwernotã, zbòkadnic jãzëkòwi system kaszëbiznë.

¹⁴ Cyt. za: W. Humboldt, *op. cit.*, s. 479.

